

bil-e ism-i üçün toqtamış qan (?)-nıng(?)

4 — qanıya yorıdı bu yer-ge yetip bel-gü bolsun tep

5 — bu oba-nı qopardı

6 — tngri nısfat bergei inşall-a

7 — tngri il kişi-ge raxmat qılğai biz-ni duu-a bil-e

8 — yad qılğai

Bu metni Prof. N. N. P o p p e şöyle tercüme ediyor :

«Yedi yüz Kara Tokmak (= Kıpçak) ülkesine koyun yılı baharın orta ayında Turan'ın sultanı Timur beg iki yüz bin askeriyle, adı için, Toktamış hanın kanına yürüdü. Bu yere gelip alamet olsun diye bu höyüğü yaptı. Tanrı adaletini vere inşallah. Tanrı halka, ile rahmet eyleye, bizi dua ile yadedeler».

Oryantalist M. M. D i a k o n o v «*Ismail Samani adı yazılan bir bronz dirhem* (ağırlık ölçüsü)» başlıklı etüdünde (s. 165-176) eski islâm dünyasında kullanılan ağırlık ölçülerini tetkik etmektedir. Bu güne kadar bu konu üzerinde yapılan mesailer hakkında malûmat verdikten sonra Samaniler devrinde kullanılan dirhemleri (ağırlık ölçülerini) incelemektedir.

Tetkik konusu olan iki tane Samani bronz dirhem 1893 yılındanberi kadeh zannedilerek Ermitaj müzesinde muhafaza edilmiştir. Bunların ağırlık ölçüleri olduğunu M. D i a k o n o v 1934 de keşfetmiş ve birinin üzerindeki üç satırlık yazıyı şöyle okumuştur.

عیار الامیر اسمعیل بن احمد معیار...
غیر معقوب وای محمد بن علی وای

Bu bronz dirhemlerden büyüğü 690 gr., küçüğü (kısmen zedelenmiş ve delinmiş olduğundan ağırlığından kaybetmiş) 67,4 gr. ağırlığındadır. D i a k o n o v her iki dirhemın ağırlıklarından kaybettiklerini hesap ederek büyük dirhemın eski islâm dirhemıyla 240 dirhem,

küçüğünün de 24 dirhem ağırlığında olduğunu kabul ediyor. Onun tahminine göre büyük dirhem X-XI. asırlarda «men» denilen ağırlık ölçüsü olsa gerektir.

Münderecatına kısaca temas ettigimiz bu etüdlere başka A. B o r i s o v'un «*Biyanayman hafriyatında bulunan ossuari'lerdeki resimlerin izahına dair*» (s. 25-50); K. T r e v e r'in «*Gopatşahçoban hükümdar*» (s. 71-88) adlı makalesi, A. M. B e l e n i t s k i'nin *XIV-XV. asırlarda şehir bayramlarına Orta Asya esnafının iştirakleri tarihinden*» (s. 189-202)adlı etüdü ve A. N. B o l d i r o v'un «*Zeyn-ed-din Vasifi hatıralarının XIV-XV. asır Orta Asya ve Horasan tarihi için ehemmiyeti*» (s. 203-274) adlı makalesi ve G. V. P t i t s i n'nın «*XII. asır Buhara şairlerinden Saydo'nun şiirlerinin tarihî ehemmiyeti*» hakkındaki etüdü (s. 275-284) vardır. Orta Asya kültür ve sanat tarihiyle meşgul olanlar için bu dergideki bütün makale ve etüdlere görmek her halde faydalı olacaktır.

Abdülkadir İNAN

Materialipo İstorii Türkmeni Türkmenii (Türkmenler ve Türkmenistan tarihine ait materyeller), I-II, 1938-1939 (rusça).

Sovyetler Cumhuriyeti İlimler Akademisi yanındaki Şarkı Öğrenme Enstitüsü mesailerinin VIII. ve XXIX. ciltlerini teşkil eden bu kıymetli eserlerden 700 sahife tutan ikinci cildi, B.B. S t r u v e, A. R o m a s k e v i ç, A. K. B o r o v k o v ve P. P. İ v a n o v'ların idaresi altında, 1938 de, 612 sahife tutan İnci cildi ise, S. L. V o l i n, A. A. R o m a s k e v i ç ve A. Y a k u b o v s k i'lerin idaresi altında, 1939 da neşredildi. Bu iki ciltte Türk-

menlerin ve Türkmenista'nın tarihine ait şark kaynaklarında bulunan materyeller toplanmıştır. Birinci cildin başında (S. 1-61) bu mesaiden maksat ve çalışma pılânı izah edilmiş ve VIII. asırdan XV. asra kadar bir zaman çerçevesi içindeki vuku'attan bahseden arapça ve farsça ana kaynakların tam tavsifi verilmiştir. Bunlardan 21 arapça kitabın tavsifi V. İ. B e l y a y e v tarafından (S. 12-40), farsça 17 kitabın tavsifi de A. A. R o m a s k e v i ç (S. 40-61) tarafından yazılmıştır.

Birinci ciltte toplanan materyeller dört kısma ayrılmıştır: I- «VII-VIII. asırlarda Arap hâkimiyeti altında Türkmenistan». Bu kısımdaki materyeller Belâzûrî'nin «*Kitab-ül-fütûh ül-büldan*»'ından, Yakubi'nin «*Kitab-ül-büldan*»'ından ve Tabari tarihinden alınan metinlerin tercümeleridir (S. 62-143); Yezdecerd'in katlinden Abu Müslim'in zaferine kadar Türkistanda cereyan eden olaylardan bahseden parçalar alınmıştır.

II. kısım «IX-X. asırlarda Türkmenistana ve Oğuz-Türkmenlere dair en eski Arap haberleri». Bu kısımda İbn Rüste, İbn-ül-Fakih, İbn Fadlan, Kudame, Mas'udî, İstahri, İbn Havkal, Makdisî, Hudud-ül-âlem, Abu Abdullah al-Horezmî, Birûni ve İdrisi'lerin eserlerinden Türkmenistanın tarihine ve coğrafyasına ait bütün materyellerin tercümeleri verilmiştir. (S. 144-222).

III. kısım «XI-XII. asırlarda Türkmenler ve Türkmenistan». Bu kısım birinci cildin esas bölümünü teşkil ediyor. Selçukluların Sır-Derya kıyılarından cenuba doğru hareketlerini ve Oğuz-Türkmen boylarının cihan tarihindeki büyük siyasi rollerini tetkik için gerekli olan materyeller bu bölümde toplanmıştır. Bütün bu materyeller «Utbi, Beyhakî, Mahmut Kâşgari, İmam

- ed - din Asfahanî, Sam'anî, Fahr - ed - din ar-Razî, Mûhammed Necib Bekran, Ravandî, İbn ül-Asir, Cuveynî ve Mirhond'ların eserlerinden, Sencer ve Harzemşahlar devrine ait «İnşa» kitabından alınmıştır. Bu materyeller birinci cildin 223 inci sahifesinden 468 inci sahifesine kadar kısmını işgal ediyor.

IV. Kısım. «XIII-XV. asırlarda Türkmenistan ve Türkmenler. Moğol istilâsı ve hâkimiyeti. Timuriler». Bu kısımdaki materyeller Nesevi, Cuveyni, Reşid-ed-din, Hamdullah Kazvini (Nûzhat al-Kulub), Nizam-ad-din Şami, Hafız Abru, Abdurrazzak Semerkandi Mirhond'lardan alınmıştır. Bu materyeller bu cildin 459 inci sahifesinden 546 inci sahifesine kadar olan kısmını tutmaktadır.

Bu ciltteki materyellerden bir kısmı dünya kütüphanelerinde pek ender bulunan yazma eserlerden alınmıştır. Meselâ Sencer ve Harzemşahlar devrine ait «İnşa» kitabı ve Harzemşah Muhammet (1200-1220) namına Muhammet İbn Necib Bekran'ın yazdığı «Cihanname» bu ender yazmalardandır.

«*Türkmenler ve Tükmenistan tarihine ait materyeller*» in II. cildi I. cildinden önce hazırlanmış ve basılmıştı. Bu cilt Türkmenistan tarihine ait İran, Buhara ve Hive kaynaklarından alınan metinlerin tercümelerini ihtiva ediyor.

A. A. R o m a s k e v i ç tarafından yazılan *Methal*'de Türkmenlerin XVI-XIX. asırlar tarihine ait İran kaynaklarının umumî tavsifi ile bu ciltte istifade edilen her eser hakkında bibliyografik malûmat verilmiştir (s. 7-22). Aynı methal'de İ v a n o v tarafından da Hive kaynakları (Munis ve Agâhi eserleri) ve Türkmenlerin son devir tarihlerine ait bütün kaynaklar hakkında incelemeler yapılmıştır (s. 23-38).

Bu ciltte verilen materyeller beş kısma ayrılmıştır. 1 «XVI-XVII. asırlara ait materyeller». Bu kısımda Şibani Han'ın Horasan'ı fethini, Özbeklerle İranlıların Horasan için yaptıkları mücadelelere Türkmenlerin iştirakini hikâye eden metinlerin tercümeleri toplanmıştır. İstifade edilen kaynaklar şunlardır: Hondemir, *Habib-üs-siyer*, Hasan beğ Rumlu «*Ahsan-üt-tevarih*» (Leningrad Devlet kütüphanesi yazmasından), İskender Münşi «*Tarih Alem Ara-i Abbasi*» Muhammet Emin «*Muhi-üt-tevarih*» (yazma nüshadan). Bu kısım 39 ıncı sahifeden 116 ıncı sahifeye kadar yer tutmaktadır.

II. Kısım. «İran kaynaklarına göre XVIII. asır tarihine ait materyeller». Bu kısım Nadir Şah'ın fütuhâtı ve Türkmenlerin bu fütuhattaki rolleri tavsif edilen metinlerin tercümelerini ihtiva ediyor. İstifade edilen kaynaklar şunlardır: Mehdi Han «*Tarih-i Nadir*» Muhammed Kâzım «*Nadir Name*» yahut «*Ktab-ı Nadiri*» (yazma nüsha), Muhammed Vefa «*Tarih-i Rahim Hanı*» (yazma nüsha), Mir Abdülkerim Buhari «*Orta Asya tarihi*» (s. 117-224).

III. Kısım. XIX. asır tarihine ait materyeller, Bu kısma dahil materyeller İran'da basılmış olan «*Muasir-i Sultaniye*», *Nasih-üt-tevarih*» «*Tarih-i Muntazam*» «*Matla-uş-şems*», «*Sefaretname-i Horezm*», *Ruzname-i Hakim-ül-memalik* gibi eserlerden alınmıştır (s. 205-222).

IV. Kısım. «Hive kaynaklarına göre XVI-XVIII. asırlar Türkmen tarihine ait materyeller». Bu kısımda Munisin «*Firdevs ül-ikbâl*» adlı tarihinde Türkmenler hakkında verilen bütün malûmat seçilmiştir. (s. 323-354)

V. Kısım. Hive kaynaklarına göre XIX. asır Türkmenler tarihine ait materyeller». Bu kısımda Hive Hanları'nın Türkmenlere karşı seferlerine dair

«*Firdevs ül-ikbâl*» den ve Muhammed Rıza Ağâhi'nin «*Riyaz üd-devle*» ve «*Zübdet-üt-tevarih*» ından alınan materyeller verilmiştir (s. 255-610).

Her iki ciltteki materyeller 60 kadar kaynaktan alınan parça parça metinlerin aynen tercümelerinden ibarettir. Mütercimler, mümkün olduğu kadar, metne sadık kalmaya çalışmışlardır. Matbu kaynakların sahifeleri, yazma kaynakların buldukları kütüphaneler, numaraları ve alınan materyelleri ihtiva eden varakları birer birer gösterilmiştir. Bir kaç sahife müstesna olmak üzere her sahifede mütercimlerin notları vardır. Bu notlarda, kısa olmakla beraber, çok kıymetli ve faydalı malûmat verilmektedir.

Bu eser yalnız Türkmenler ve Türkmenistan tarihi bakımından değil, ortazaman bütün Türk tarihi için de çok kıymetli materyelleri ihtiva etmektedir. Selçukiler devletinin ilk kuruluş devrinde Oğuz - Türkmenlerin Samaniler, Gazneliler, Harzemliler ve kuzeydeki Kıpçaklar gibi muhtelif Türk devletleri ve boylarıyla olan münasebetleri dolayısıyla bunların tarihine ait birçok materyeller de bu esere girmiştir. Bu cihet I. cildin önsözünde şöyle tebarüz ettirilmiştir: «*Türkmenlerin ve Türkmenistanın tarihini yaşadıkları çevreden tecrit ederek öğrenmek ve tetkik etmek mümkün değildir. Türkmenistanı Horezm, Maverâünnehir, Gurgân ve Horasan ülkelerinden ayırmak imkânsızdır, bilhassa Horasanın ortazaman tarihinin büyük bir kısmı Orta Asya ile bağlıdır*» (önsöz, s. 4).

Her iki cildin sonuna has isimler, kabile adları, coğrafi isimler, terimler, tercüme edilmiyen kelimeler indeksi ve notlarda istifade edilen kitapların cetveli ilâve edilmiştir.

Abdülkadir İNAN